

Recenzje

Aneta M. Sokół

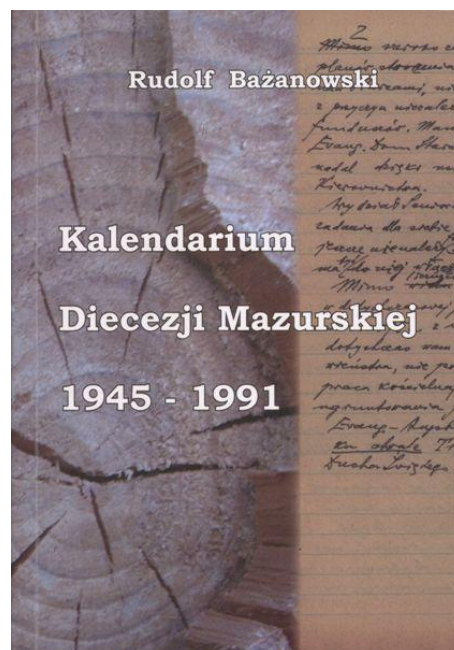
Rudolf Bażanowski, *Kalendarium Diecezji Mazurskiej 1945-1991*, Mazurskie Towarzystwo Ewangelickie, Olsztyn 2020, ss. 367.

Zainteresowanie przeszłością mazurskich ewangelików zaczęło być widoczne szczególnie po 1989 r. Do uznanych badaczy ewangelickiej mazurskiej przeszłości należą prof. Janusz Małek (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), jak również prof. Grzegorz Jasiński z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Pierwszy z nich zajmuje się XVI-wiecznym rozwojem luteranizmu na Mazurach (ówczesnie Prusach Książęcych)¹, a drugi losami ewangelików mazurskich, którzy pielęgowali swoją wiarę w pruskim Kościele ewangelicko-unijnym istniejącym na tych terenach do końca II wojny światowej².

Wydawcą publikacji dotyczących tej tematyki jest także Mazurskie Towarzystwo Ewangelickie (MTE) utworzone przez olsztyńskich działaczy w 1999 r. Publikacje MTE ukazywały się przede wszystkim z inicjatywy znanego na Mazurach poety i dziennikarza – Erwina Kruka (1941-2017), przy wsparciu również ówczesnego biskupa diecezji mazurskiej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, jednocześnie proboszcza parafii ewangelickiej w Olsztynie – ks. Rudolfa Bażanowskiego³. W 2019 r., już po śmierci Erwina Kruka, wydana została publikacja przedstawiająca ewangelickich duchownych pełniących służbę na Mazurach w okresie powojennym, opublikowana przy współpracy ks. bp. Bażanowskiego⁴. Biskup jest również autorem kolejnych tytułów MTE – po ubiegłorocznym dwutomowym opracowaniu poświęconym ewangelickim kościołom na Mazurach⁵, nie tak dawno ukazało się *Kalendarium Diecezji Mazurskiej 1945-1991*. Wydana w 2020 r. pozycja ponownie odsyła czytelników ku powojennym losom mazurskiego ewangelicyzmu.

Można podkreślić, że ks. Rudolf Bażanowski, obecnie biskup senior, związany jest z ziemią mazurską od momentu rozpoczęcia służby w 1978 r. Należy dodać, że przewodził parafiom ewangelickim w Kętrzynie, a następnie w Olsztynie, od 1992 r. pełniąc jednocześnie funkcję biskupa diecezjalnego luteranckiej diecezji mazurskiej; w trakcie swojej posługi pogłębiał zarazem wiedzę na temat mazurskiej przeszłości poznając dzieje licznej niegdyś na tych terenach luteranckiej wspólnoty.

Kalendarium to specyficzny typ publikacji, obejmuje najważniejsze wydarzenia ułożone chronologicznie, według kolejności. To opracowanie pozbawione typowej ciągłej narracji służące raczej odnajdywaniu informacji – o zdarzeniach, uczestnikach, miejscach. *Kalendarium* przygotowane przez Biskupa ma przy tym charakter szczególny, zostało znacznie poszerzone, wzbogacone dodatkowymi informacjami o wydarzeniach, uzupełnione dokumentami, korespondencją czy relacjami ze spotkań

¹ M.in.: J. Małek, *Reformacja i protestantyzm w Polsce i Prusach (XVI-XX)*, Toruń 2012.

² M.in. G. Jasiński, *Kościół ewangelicki na Mazurach w XIX wieku (1817-1914)*, Olsztyn 2003; tenże, *Słownik duchownych ewangelickich na Mazurach w XIX wieku (1817-1914)*, Dąbrówno, Olsztyn 2015 (zob. recenzję na stronie PTEw: http://www.ptew.org.pl/wp-content/uploads/2016/07/rec_jasinski_sownik.pdf [dostęp 14.11.2020]).

³ *Ewangelicy na Warmii i Mazurach. Dzieje i współczesność*, red. E. Kruk, Olsztyn 2001; O publikacjach MTE: A. Sokół, *Polska książka ewangelicka po 1989 roku*, Katowice 2016, s. 142-146.

⁴ *Książka Diecezji Mazurskiej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce w latach 1945-2000*, Olsztyn 2018 (Zob. recenzję na stronie PTEw: <https://www.ptew.org.pl/2018/08/recenzja-ksiazki-erwina-kruka-ksiezza-diecezji-mazurskiej-kosciola-ewangelicko-augsburskiego-w-polsce-olsztyn-2018/> [dostęp 15.11.2020]).

⁵ R. Bażanowski, *Kościół i parafie Diecezji Mazurskiej. Przeszłość i teraźniejszość. Historia kościołów i parafii ewangelickich w zarysie ze szczególnym uwzględnieniem ich losów po 1945 roku*, t. 1-2, Mazurskie Towarzystwo Ewangelickie, Olsztyn 2019, ss. 398 (zob. recenzję na stronie PTEw: <https://www.ptew.org.pl/2020/01/recenzja-monografi-ks-bp-r-bazanowskiego-o-parafiach-ewangelickich-na-mazurach-2019/> [dostęp 27.11.2020]).

kościelnych. Książka powstała w oparciu o materiały przechowywane w archiwach – diecezjalnym, jak również w Archiwum Państwowym w Olsztynie. Dzięki temu uwzględniane w kalendarium zdarzenia zyskały dodatkowe uwiarygodnienie. Cytowane źródłowe teksty pokazują kontekst historyczny, społeczny czy międzywyznaniowy opisywanych czasów.

Kalendarium Diecezji Mazurskiej... pokazuje, jak odradzało się życie religijne na Mazurach w okresie powojennym, w jaki sposób Kościół Ewangelicko-Augsburski roztaczał opiekę nad mazurskimi wiernymi, jak wyglądały realia funkcjonowania nielicznej luterańskiej wspólnoty na tych terenach.

Warto przypomnieć, że na Mazurach po 1945 r. przestał istnieć pruski Kościół unijny⁶, po którym pozostało ponad sto tysięcy wyznawców pozbawionych swego duchowego przewodnictwa. Nad mazurskimi wiernymi opiekę przejął Kościół Ewangelicko-Augsburski, który podjął się odbudowy życia kościelnego na tych terenach w ramach utworzonej diecezji mazurskiej. Odradzaniu się ewangelickiego życia na Mazurach towarzyszyła niechęć władz państwowych do niemieckojęzycznych wyznawców. W wyniku wyjazdów wiernych do Niemiec opuszczających swoją rodzinną ziemię z czasem pozostała na tych terenach tylko nieliczna garstka wyznawców.

Prezentowane kalendarium składa się z trzech części pokazujących diecezję mazurską pod przewodnictwem kolejnych jej zwierzchników – ks. Edmunda Friszke (od 1946 r. do jego śmierci w 1958 r.), seniorów mazurskich z lat 1959-1965 (ks. Alfreda Jaguckiego, ks. Edwarda Bussego), po ks. Pawła Kubiczka, który przewodził diecezji do 1991 r., do wyboru ks. Rudolfa Bażanowskiego na jej zwierzchnika. Dzięki przedstawionym wydarzeniom pokazana została droga, która prowadziła do utworzenia diecezji mazurskiej jako części Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce. Warto podkreślić, że była to droga trudna, gdyż o osieroconych (po likwidacji Kościoła unijnego) mazurskich ewangelików zabiegał także Kościół Metodystyczny, nie było również zadaniem łatwym zapewnienie opieki duszpasterskiej wszystkim wiernym przez organizujący się po wojnie Kościół ewangelicko-augsburski. Nieuregulowany był status własnościowy majątku byłego Kościoła unijnego na Mazurach, a kościoły ewangelickie bezprawnie były zajmowane przez napływającą na tereny mazurskie ludność katolicką. Wszystkie decyzje wymagały ponadto akceptacji urzędów państwowych ograniczających działalność Kościołów w socjalistycznym państwie.

Kalendarium ukazuje, jak zmieniała się diecezja wraz z upływem czasu, jak ewoluowała pod względem ilościowym, terytorialnym, organizacyjnym. Bez potrzeby zaglądania do wielu różnych publikacji czy materiałów statystycznych, w jednym miejscu otrzymujemy najważniejsze informacje dotyczące diecezji na przestrzeni prawie pięćdziesięciu lat jej trwania – to informacje dotyczące życia parafialnego, służby ewangelickich duchownych, problemów i spraw, którym władze kościelne musiały stawić czoła na tych terenach. Zebrane materiały pokazują, jak mazurska wspólnota topniała z dziesięciolecia na dziesięciolecie; pokazany został proces likwidacji kolejnych parafii, pozbywania się na rzecz innych wspólnot wyznaniowych luterańskich świątyń, nieprzydatnych w obliczu masowych wyjazdów wiernych do Niemiec. Kalendarium uwzględnia daty z zakresu służby duszpasterskiej mazurskich duchownych – od pierwszych powojennych nabożeństw odprawianych w odzyskanych kościołach, poprzez posługę w poszczególnych miejscowościach, po ordynacje, jubileusze oraz inne ważne zdarzenia z parafialnej rzeczywistości. Zebrane na kartach publikacji wydarzenia przypominają zarazem o trudach mazurskiej służby, o staraniach podejmowanych przez władze kościelne dla ujednolicenia życia religijnego na Mazurach, którym towarzyszyła troska o zapewnienie przetrwania luterańskiej wspólnoty mazurskiej.

Dzięki cytowanym dokumentom sprawy diecezji mazurskiej przedstawione zostały w sposób niezwykle wiarygodny. Prezentowane sprawozdania, protokoły czy relacje, zapewniają bezpośredni wgląd w decyzje podejmowane przez władze kościelne, w postanowienia czy przedsięwzięcia realizowane dla dobra mazurskich wiernych. Przytaczane protokoły z przebiegu zgromadzeń diecezjalnych (ciała obejmującego duchownych i osoby świeckie), decydującego o sprawach diecezji. Dzięki cytowanym dokumentom mamy okazję poznać m.in. losy powstałego po wojnie ewangelickiego Domu Starców w Sorkwicach (zamienionego

⁶ Kościół unijny (właśc. Kościół Ewangelicko-Unijny, także – Ewangelicki Kościół Unii Staropruskiej) utworzony został w 1817 r. przez Fryderyka Wilhelma III na terenie Królestwa Prus. Kościół unijny połączył ewangelików reformowanych i luteran we wspólnych strukturach kościelnych przy zachowaniu odrębności wyznaniowych każdej z konfesji. Do upadku Niemiec wraz z końcem II wojny światowej Kościół unijny funkcjonował także na ziemi mazurskiej, należącej do prowincji Prusy Wschodnie w państwie niemieckim.

z czasem na miejsce obozów młodzieżowych) czy pierwszy etap tworzenia Muzeum Reformacji w Mikołajkach⁷.

Kalendarium przybliży starania o zachowanie kościołów luterzańskich na Mazurach, realizowane przedsięwzięcia remontowe czy reorganizacyjne, ale także okoliczności sprzedaży nieużytkowanych świątyń luterzańskich przejmowanych przez Kościół katolicki lub adaptowanych do innych celów publicznych. Można dodać, że jeszcze w latach 80. XX w. miało miejsce bezprawne zajmowanie kościołów ewangelickich na Mazurach, na fali wzrostu znaczenia Kościoła katolickiego, a jednocześnie roszczeniowych postaw wiernych tego Kościoła.

Przeglądając zaprezentowane wydarzenia poznamy specyfikę powojennych dziejów luterzańskich na Mazurach, od szczególnie trudnego pierwszego okresu po wojnie, poprzez drastyczny ubytek wiernych w kolejnych dziesięcioleciach, po osiągniętą względną stabilizację życia religijnego na tych terenach, uwzględniając ewangelizację, misyjność oraz integrację przetrwałych mazurskich wiernych.

To wprawdzie dosyć skrótowo przedstawiona przeszłość własnej wyznaniowej wspólnoty, ale ukazana ze znanstwem dziejów mazurskich, jak też całego Kościoła luterńskiego w Polsce. Biskup senior zdobył się na trud przedstawienia na kartach kalendarium najważniejszych wydarzeń i faktów z nie tak odległej konfesyjnej przeszłości, korzystając zapewne z własnych doświadczeń zdobytych podczas służby na Mazurach, sięgając do licznych publikacji dotyczących tematu, śledząc materiały archiwalne dokumentujące dzieje konfesji na Mazurach.

Przedstawione kalendarium to zarazem kompendium wiedzy o luterńskiej diecezji mazurskiej. Publikacja będzie służyć czytelnikom poszukującym informacji o wydarzeniach, postaciach czy innych aspektach konfesyjnej przeszłości na Mazurach, można ją również polecić osobom zainteresowanym powojennymi dziejami mazurskich ewangelików, tym razem przedstawionymi tylko w oparciu o konkretne wydarzenia i fakty.

Do kalendarium dołączone zostały sprawozdania pierwszego powojennego zwierzchnika diecezji mazurskiej ks. Edmunda Friszke. Ważnym uzupełnieniem są także dołączone indeksy – osób oraz miejscowości uwzględnionych w publikacji. Wśród zamieszczonych obok tekstów fotografii znajdziemy sylwetki duchownych, wydarzenia z życia kościelnego, dokumenty z konfesyjnej mazurskiej przeszłości.

Wydawcą publikacji jest Mazurskie Towarzystwo Ewangelickie.

⁷ Zorganizowania Muzeum Reformacji w Mikołajkach podjął się w latach 70. XX w. ks. Władysław Pilch-Pilchowski (1913-2008), tamtejszy proboszcz. Od 2002 r. Muzeum ma swoją siedzibę w nowym budynku przy Placu Kościelnym.